

Efektívnosť výrobných faktorov v slovenskom poľnohospodárstve a jeho integrácia do Európskej únie

Luboslav SZABO*

Efficiency of Factors of Production in Slovak Agriculture and EU Integration

Abstract

The articles analyses the development and current capacity utilization factors of production in Slovak agrarian sector and its competitiveness after entry of Slovak Republic to European Union.

The analysis of the group of firms, operating in the best climate and agricultural conditions, showed the great differentiation in performance and utilization of factors of production, especially amplifying factors. In 2003 almost the half of the firms was in loss, and many are threatened to destruction after entry to European Union.

Agrarian sector needs new strategic solution as modernization of production capacities, conformity of production structure and demands, integration to multinational production sale verticals, development of ecological production and alteranative activities.

Keywords: *amplification, efficiency, performance, mutual agricultural policy*

JEL Classification: Q12, Q17, Q18, E23, E65

Úvod

Slovenské poľnohospodárstvo musí po vstupe SR do EÚ okrem iného nevyhnutne zvýšiť výstup z jednotky používaných zdrojov a vstupov. Je to dôležitý predpoklad konkurenčnej schopnosti nielen našich poľnohospodárskych výrobcov, ale aj spracovateľov poľnohospodárskych surovín na európskych i svetových trhoch.

* Luboslav SZABO, Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta podnikového manažmentu, Katedra manažmentu, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava 5; e-mail: szabo@dec.euba.sk

Hlavným nástrojom zvyšovania produkčných i ekonomických efektov poľnohospodárstva okrem racionálnej alokácie produkčných štruktúr do najvhodnejších prírodných a výrobných podmienok zostáva optimálna kombinácia a účinnosť využívania hlavných výrobných zdrojov, t. j. pôdy, práce a kapitálu v trhovorientovaných podnikoch, rešpektujúca zásady trvalej udržateľnosti produkčného potenciálu a vývoj dopytu po poľnohospodárskych surovinách a potravinách.

Pri našich úvahách nestrácame zo zreteľa fakt, že poľnohospodárska výroba je už v súčasnosti začlenená do systému integrovaného potravinového hospodárstva. V ňom sa rozširuje vejár rozmanitých vstupov, ako aj počet spracovateľov a obchodníkov s agropotravinárskymi komoditami a sieť ich služieb. Toto ekonomické okolie nadobúda mimoriadny význam. Presadzuje sa celou škálou záujmov. Poľnohospodárska výroba je v takomto prostredí mimoriadne náročná na účelnú kombináciu disponibilných výrobných zdrojov najmä preto, lebo už aj v našom potravinovom hospodárstve sa presadzujú tendencie globalizácie.

Vstupom do EÚ začínajú v slovenskom agrárnom sektore pôsobiť nástroje spoločnej poľnohospodárskej politiky, ktoré najmä v oblasti podpory výrobcov v najlepších výrobných podmienkach systémom jednotných platieb na plochu poľnohospodárskej pôdy a zoslabovaním podpory trhových cien prestávajú motivovať rast ponuky. Nové podporné nástroje motivujú konkurencieschopných výrobcov orientovať sa na vývoj dopytu a stávajú sa impulzom k efektívnemu využívaniu výrobných zdrojov. V horších výrobných podmienkach nové nástroje stimulujú predovšetkým mimoprodukčné využitie a udržateľný rozvoj v rámci regiónov.

Cieľom nášho príspevku je analyzovať doterajší vývoj a súčasný stav a úroveň využívania výrobných zdrojov v slovenskom agrárnom sektore a posúdiť ich vplyv na jeho konkurencieschopnosť.

Otázkami efektívnosti výrobných faktorov poľnohospodárskej výroby sa zaoberali významné osobnosti slovenskej i českej poľnohospodárskej ekonomiky. V 70. rokoch to bol napríklad F. Lom [10] a F. Hutník [7], pre ktorých bol stav a kombinácia výrobných faktorov hlavným nástrojom zvyšovania ponuky agrárnych surovín a potravín v záujme skvalitňovania výživy obyvateľstva v podmienkach obmedzenej dispozície pôdy.

Aj ďalší autori hľadali možnosti rastu efektívnosti výroby optimálnou kombináciou výrobných faktorov a v nadväznosti na poznatky operačnej analýzy sa pokúšali vyjadriť pomocou produkčných a nákladových funkcií optimálnu kombináciu výrobných faktorov a ich vplyv na intenzitu v rôznych výrobných odvetviach. Takéto prístupy nachádzame už v prácach P. Ambroša [1], N. Fendekovej a Ľ. Striešku [3] i ďalších autorov. Pozíciami slovenského poľnohospodárstva pri integrácii do EÚ v oblasti produktivity výrobných faktorov sa zaoberali v poslednom období aj G. Blaas [2], F. Hutník [8] a M. Grznár a Ľ. Szabo [5].

Trhovoorientovaný podnik pri obmedzených výrobných zdrojoch by sa mal vždy usilovať o vysoké využitie všetkých používaných faktorov. Úroveň využitia zdrojov sa najčastejšie meria výstupnými ukazovateľmi, čo sa štandardne označuje ako efektívnosť alebo účinnosť využívania príslušných výrobných faktorov (pôdy, práce, nakupovaných výrobných zdrojov, fixného kapitálu a pod.).

Objektom našej analýzy, ktorú sme realizovali v rámci riešenia grantového projektu VEGA 1/2601/05 *Rozvoj podnikového manažmentu a rozhodovacích procesov v podmienkach integrácie*, sú súbory poľnohospodárskych podnikov v Slovenskej republike.

Zdrojom údajov boli Informačné listy podnikov za rok 2003, získané z databázy Ministerstva pôdohospodárstva SR, ktorú prevádzkuje Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva v Bratislave. Hlavným objektom analýzy bude predovšetkým súbor 445 poľnohospodárskych podnikov – právnických osôb hospodáriacich v kukuričnej výrobnej oblasti. V kukuričnej výrobnej oblasti v roku 2003 poskytlo údaje do databázy 445 podnikov, čo je 41,2 % z celkového súboru podnikov zaradených v celej databáze MP SR v danom roku. Tieto podniky hospodárili na 37,6 % plochy poľnohospodárskej pôdy (p. p.) celého súboru, vytvorili 57,6 % pridanej hodnoty a zamestnávali 44,3 % stálych pracovníkov. Ide o podniky hospodáriace v najpriaznivejších pôdno-klimatických podmienkach. Informácie o farmároch – fyzických osobách hospodáriacich v tejto oblasti sme nemali k dispozícii.

Voľbou kukuričnej výrobnej oblasti (KVO) zároveň eliminujeme problém diferencovaných výrobných podmienok, ktoré významnou mierou ovplyvňujú efekty hospodárenia agrárnych podnikov.

1. Faktory efektívnosti agrárneho odvetvia a jej vývoj

Výsledky agrárneho sektora a jeho podnikateľských subjektov podmieňuje veľký počet faktorov. Najčastejšie sa klasifikujú ako faktory externého a interného prostredia a ich detailnú charakteristiku nachádzame napríklad v práci J. Hrona [9].

K *externým faktorom* s najvýraznejším vplyvom na konkurenčnú schopnosť odvetvia i podnikov zaradíme Spoločnú poľnohospodársku politiku (SPP) EÚ, ktorá sa u nás uplatňuje od mája 2004, ďalej kúpyschopnosť obyvateľstva a dopyt po potravinách a poľnohospodárskych surovinách, správanie a trhovú silu odberateľov a dodávateľov, daňovú legislatívu, prístup k finančným zdrojom, úrokovú mieru a infláciu, ako aj intenzitu pôsobenia zahraničných konkurentov a obchodných reťazcov na našom trhu. Dôležitá je aj požiadavka udržateľného rozvoja agrárneho sektora, zdravotnej nezávadnosti potravín a ochrany životného prostredia.

Medzi *interné faktory* s výrazným vplyvom na výkonnosť podnikov i odvetvia, ktorá je hlavným predpokladom jeho konkurenčných schopností, patria hlavné

výrobné zdroje – pôda, práca a kapitál a schopnosť manažmentu podnikov kombinovať tieto zdroje vo vzťahu k portfóliu aktivít, ako aj efektívny manažment transformácie vstupov na výstupy. Niektorí autori pripisujú významnú úlohu pri zvyšovaní konkurenčnej schopnosti aj úrovni finančného manažmentu podnikov [11; 12].

Posudzovanie efektívnosti agrárneho sektora dostalo po vstupe SR do EÚ nové dimenzie. Každý nový členský štát získava nové príležitosti na obrovskom trhu so 454 miliónmi spotrebiteľov, avšak pri silnej medzinárodnej konkurencii. Nové krajiny ale vstúpili do EÚ aj s istými slabunami. Poukázal na ne aj bývalý komisár EÚ pre poľnohospodárstvo F. Fischler, keď konštatoval: „Užívaná produkčná plocha sa zvýši asi o 30 %, produkcia Únie vzrastie o 10 – 20 % a hrubá pridaná hodnota sa zvýši o 6 %. Tento rozdiel spôsobuje nižšia produktivita v nových krajinách.“ [4]

Nižšie výstupy a produktivita je príznačná aj pre Slovenskú republiku, aj pre Českú republiku. Ilustruje to aj tabuľka 1 v ktorej uvádzame medzinárodne porovnateľné ukazovatele.

Tabuľka 1

Efektívnosť poľnohospodárstva v roku 2001 v EUR na 1 ha p. p.

<i>Krajina</i>	<i>Finálna produkcia</i>	<i>Spotreba vstupov (input)</i>	<i>Hrubá pridaná hodnota</i>	<i>HPH* / input</i>
ČR	845	601	244	0.406
Maďarsko	1 035	677	358	0.528
Poľsko	722	454	268	0.590
SR	663	447	216	0.483
EÚ 15	2 244	1 064	1 180	1.109

*HPH – hrubá pridaná hodnota.

Prameň: [13]; vlastné prepočty a úprava.

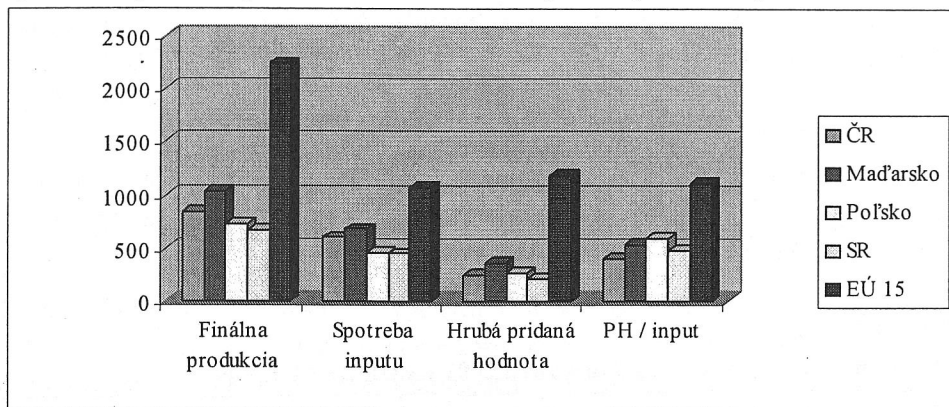
V porovnaní s priemerom EÚ 15 dosahujeme najnižší objem hrubej pridanej hodnoty (18,3 %), sledovaný objemom finálnej produkcie (29,5 %) a objemom vstupov (42,0 %) v prepočte na jednotku využívanej poľnohospodárskej pôdy (p. p.). Vo všetkých uvedených ukazovateľoch dosahujeme najnižšiu úroveň v porovnaní s okolitými krajinami. Pozoruhodné však je, že v tvorbe hrubej pridanej hodnoty predstihujeme ČR, ale voči priemeru Únie je to len 44 %. Porovnanie všetkých štyroch ukazovateľov však musíme brať s určitými rezervami. Je veľmi dôležité, aká je štruktúra poľnohospodárskej výroby v tej-ktorej krajine (výrobky majú rozdielnu náročnosť na vstupy) a na akom stupni hospodárskeho rozvoja sa nachádza. To súvisí aj so špecializáciou výroby, ktorá vcelku objektívne ovplyvňuje najmä hodnoty ukazovateľa HPH/input. Na tento problém poukazuje aj F. Hutník [7].

Pozícia slovenského poľnohospodárstva v čase vstupu Slovenska do EÚ bola v rozhodujúcej miere daná masou zapojených a využívaných výrobných faktorov podnikov, ktoré rozhodnú aj o úspechu našich poľnohospodárskych výrobcov na trhoch EÚ. Tendencie vývoja v tejto oblasti v posledných rokoch, ako naznačuje tabuľka 2, nie sú príliš priaznivé.

Situáciu vo výkonnosti poľnohospodárstva ilustrujeme aj na grafe 1.

Graf 1

Výkonnosť poľnohospodárstva EÚ 15 a niektorých nových členských štátov

Prameň: [13]; vlastné prepočty a úprava.

Pri analýze sme použili údaje z každoročne publikovaných Správ o poľnohospodárstve a potravinárstve v SR, získavané prostredníctvom veľkého počtu respondentov – podnikov právnických osôb. Uvedené čísla predstavujú priemer za tieto podniky. Potvrdzujú stagnáciu ukazovateľa ekonomických výsledkov – výnosov, ako aj veľmi kolísavý vývoj hospodárskeho výsledku.

Tabuľka 2

Vývoj vybraných ukazovateľov poľnohospodárskych podnikov – právnických osôb v Sk/ha⁻¹

Ukazovateľ	1997	1999	2001	2002	2003
Počet podnikov	1 216	1 175	1 190	1 238	1 337
Výnosy	30 082	28 953	35 019	35 663	35 465
DHM	55 169	27 201	27 202	28 347	27 671
Osobné náklady (v Sk)	13 955	7 031	7 260	7 399	6 996
Výrobná spotreba	29 052	14 470	18 649	19 461	19 260
Hospodársky výsledok	-341	-668	355	208	-1 411

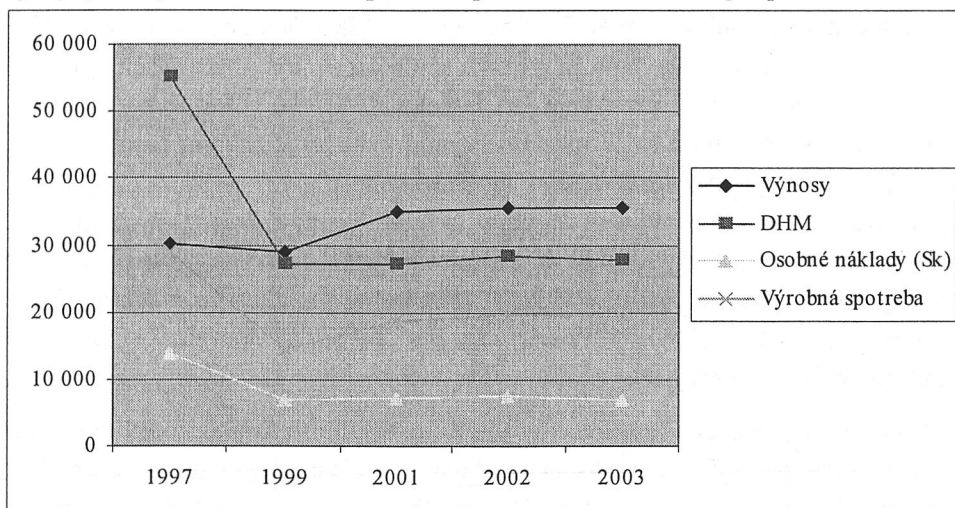
Prameň: [14].

Najpoužívanejším ukazovateľom výsledkov slovenského poľnohospodárstva je ukazovateľ *výnosov na jednotku plochy pôdy*. Hoci v jeho štruktúre sa nachádzajú aj hodnoty, ktoré nie sú výsledkom vlastnej činnosti podnikov v danom

období (napr. predaj investičného majetku), na analýzu je najvhodnejší. V posledných rokoch sa výška výnosov na jednotku plochy stabilizovala a ponuka poľnohospodárstva v podstate zodpovedá požiadavkám dopytu. Ďalší výsledný ukazovateľ – *hospodársky výsledok* už taký priaznivý vývoj nezaznamenal. Jeho kolísanie v jednotlivých rokoch je výsledkom jednak cenových pohybov, jednak medziročného kolísania úrod a celkovej produkcie, miery podpory poľnohospodárstva z verejných zdrojov, konkurenčných dovozov, ako aj výsledkom manažérskych kompetencií vedúcich pracovníkov podnikov.

Graf 2

Vývoj vybraných ukazovateľov poľnohospodárstva v Slovenskej republike

Prameň: [14]; vlastné prepočty a úprava.

Dostupné informačné zdroje nás prinútili vyjadriť fixný kapitál odvetvia ukazovateľom hodnoty dlhodobého hmotného majetku (DHM), použitý variabilný kapitál hodnotou výrobnéj spotreby (VS) a výšku ľudského kapitálu hodnotou osobných nákladov. S využitím uvedených hodnôt a výšky výnosov sme vyčíslili aj účinnosť, resp. efektívnosť použitých výrobných zdrojov v uvedených rokoch.

Tabuľka 3

Efektívnosť výrobných faktorov v slovenskom poľnohospodárstve (právnické osoby)

Ukazovateľ	1997	1999	2001	2002	2003
Výnosy/DHM	0.545	1.064	1.287	1.258	1.282
Výnosy/VS	2.156	4.118	4.824	4.820	5.069
Výnosy/osob. nák.	1.035	2.001	1.878	1.833	1.841
Výnosy v Sk/ha ⁻¹	30 082	28 953	35 019	35 663	35 465

Prameň: [14]; vlastné prepočty.

Účinnosť využívania *fixného kapitálu* sa v sledovaných rokoch najskôr zvýšila, potom sa postupne stabilizovala. Zatiaľ čo v období transformácie dochádzalo v podnikovej sfére k racionalizácii vybavenia fixným kapitálom a k zbavovaniu sa nepoužívaného a dubiózneho majetku, v súčasnosti je tento proces ukončený. Podnikom však chýba rozvojový kapitál a obnova fixného kapitálu zaostáva za potrebami.

Napríklad počet traktorov v slovenskom poľnohospodárstve klesol z 25 820 v roku 1997 na 21 711 v roku 2003, ale nových traktorov prichádza ročne v priemere len okolo 400 kusov [13]. Pritom opotrebovanosť strojov a prístrojov vykazuje v našom poľnohospodárstve v roku 2003 temer 70 %.

Podľa analýzy publikovanej G. Blaasom [2] však v účinnosti využívania fixného kapitálu nie je postavenie Slovenska až také zlé, keďže zo súčasnej EÚ 25 nás v tomto ukazovateli prevyšuje len Grécko, Belgicko, Maďarsko a Poľsko. Vyspelé štáty Únie majú totiž podstatne vyššie vybavenie fixným kapitálom a aj pri vyšších výstupoch vychádza jeho využitie nižšie.

Druhou významnou zložkou kapitálu je *kapitál variabilný*, ktorý čoraz viac substituuje pôdu a ľudský kapitál. Vyjadrujeme ho nie celkom presne ukazovateľom výrobnéj spotreby, ktorý obsahuje spotrebovaný materiál a energiu, ako aj úhradu za použité služby pri hlavnej výrobnéj činnosti. Účinnosť tejto zložky kapitálu rastie aj pri istej stagnácii výnosov v posledných rokoch.

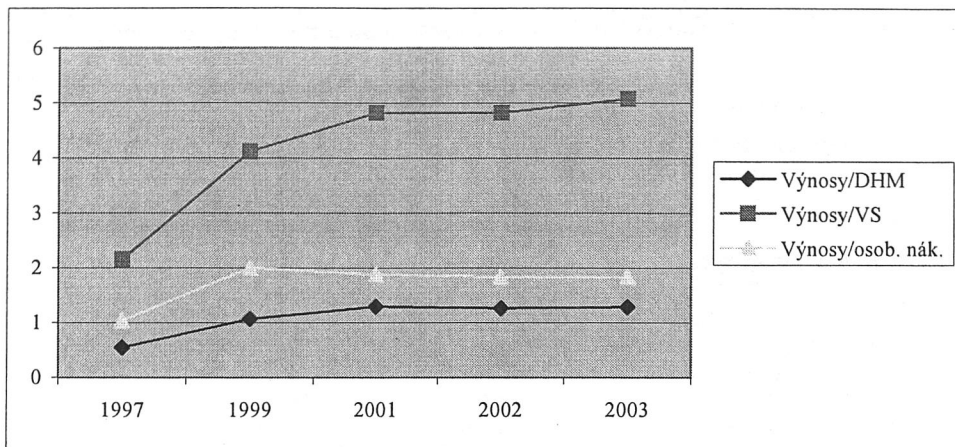
Dôležitou zložkou výrobnéj spotreby sú priemyselné hnojivá, prostriedky chemickej ochrany rastlín, priemyselné krmivá a pod. V spotrebe priemyselných hnojív sme doteraz neprekonali prepád, keďže ešte v roku 2003 dosahovala spotreba priemyselných hnojív v kg NPK 55, 2 kg na 1 ha poľnohospodárskej pôdy, kým v roku 1990 to bolo 230,7 kg.

Pozitívnym dôsledkom tohto vývoja je však menšie zaťaženie pôd a životného prostredia a vytváranie predpokladov na uplatnenie novej stratégie ekologickej a biologickej výroby, ktorú podporujú aj nástroje Spoločnej poľnohospodárskej politiky EÚ.

Posledným ukazovateľom je *účinnosť využívania ľudských zdrojov*. Keďže publikované údaje neobsahujú údaje o početných stavoch pracovníkov, tento zdroj vyjadrujeme výškou osobných nákladov. Pritom pokles počtu fyzických osôb v slovenskom poľnohospodárstve v transformačnom období je skutočne radikálny. Štatistiky pri vykazovaní počtu pracovníkov v poľnohospodárstve vo fyzických osobách uviedli v roku 2003 len 59 818, kým v roku 1989 to bolo 350 956.

Proces uvoľňovania stálych pracovníkov stále pokračuje, rastie využívanie brigádnickej práce, prípadne *outsourcingu*. Preto použitie osobných nákladov pokladáme za prijateľnú náhradu vyjadrenia výšky ľudského kapitálu.

Graf 3

Účinnosť využívania výrobných faktorov v poľnohospodárstve na Slovensku

Prameň: [14]; vlastné prepočty a úprava.

Stagnáciu účinnosti osobných nákladov v posledných rokoch uvádzame v tabuľke 3. Je však veľkým prekvapením, najmä keď dodáme, že výška priemernej mzdy v poľnohospodárstve dosahuje len 71,8 % priemernej mzdy v národnom hospodárstve (2003). Je to vyvolané stagnáciou výnosov i stagnáciou osobných nákladov. V produktivite práce sa pritom prejavuje naše najväčšie zaostávanie za vyspelými krajinami EÚ. V roku 2000 sme vykazovali len tretinu hodnoty finálnej produkcie na pracovníka oproti priemeru EÚ 15 [5].

Môžeme teda konštatovať, že v uplynulých rokoch sa v našom poľnohospodárstve zaznamenal priaznivý vývoj v účinnosti využívania fixného kapitálu i kapitálu variabilného, produktivnosť pôdy sa po určitom vzostupe ustálila, ale stagnuje účinnosť vo využívaní kapitálu ľudského.

2. Využívanie výrobných faktorov v poľnohospodárskych podnikoch

Pri analýze využívania výrobných zdrojov v podnikovej sfére, ako sme už uviedli, vychádzame z údajov o podnikoch – právnických osobách hospodáriacich v kukuričnej výrobní oblasti SR v roku 2003. Ide o najproduktívnejší región Slovenska s pomerne vyrovnanými výrobnými podmienkami. Diferenciácia podnikových efektov je preto dôsledkom predovšetkým manažérskych znalostí a kompetencií vedúcich pracovníkov, prípadne majiteľov podnikov.

Súbor podnikov v kukuričnej výrobní oblasti v roku 2003 najskôr charakterizujeme podľa dosiahnutých výsledkov na základe triedenia na podniky prosperujúce (ziskové) a podniky stratové (tab. 4). To nám umožňuje posúdiť vplyv

vybavenia výrobnými faktormi a účinnosť ich využívania na prosperitu, a teda aj na konkurenčnú schopnosť podnikov.

Rok 2003 sa z hľadiska poľnohospodárstva síce nepovažuje za príliš priaznivý a počet ziskových podnikov len málo prevyšuje počet podnikov stratových, čo nemožno považovať za uspokojivý výsledok. Údaje v tabuľke 4 však naznačujú aj niektoré príčiny takého vysokého podielu stratových podnikov.

Tabuľka 4

Využívanie výrobných faktorov, právnické osoby v KVO na Slovensku v roku 2003

<i>Ukazovateľ</i>	<i>Ziskové</i>	<i>Stratové</i>	<i>Spolu</i>
Počet podnikov	230	215	445
Veľkosť podniku v ha p. p.	1 219	1 427	1 320
Výnosy v Sk/ha ⁻¹	58 667	36 396	46 981
Výrobná spotreba v Sk/ha ⁻¹	29 530	21 408	25 292
Pridaná hodnota v Sk/ha ⁻¹	12 055	6 550	9 196
Hospodársky výsledok Sk/ha ⁻¹	1 855	-4 876	-1 674
Pracovníci na 100 ha p. p.	4.4	4.50	4.5
Dlhodobý majetok Sk/ha ⁻¹	36 465	30 271	33 217
PH/výrobná spotreba	0.408	0.306	0.364
Výnosy v tis. Sk na prac.	1 333	808	1 044
Výnosy/DHM	1.609	1.202	1.414

Prameň: [14]; vlastné výpočty.

V dispozícii používaných výrobných faktorov, t. j. vo výmere pôdy v podniku, v počte pracujúcich fyzických osôb i vo výške používaného dlhodobého hmotného majetku vo vzťahu k pôde sú medzi dvoma skupinami podnikov len menšie rozdiely. Väčší rozdiel je vo výške používaného variabilného kapitálu. Ziskové podniky dokážu zrejme zálohovať viac variabilného kapitálu v záujme rastu výkonnosti.

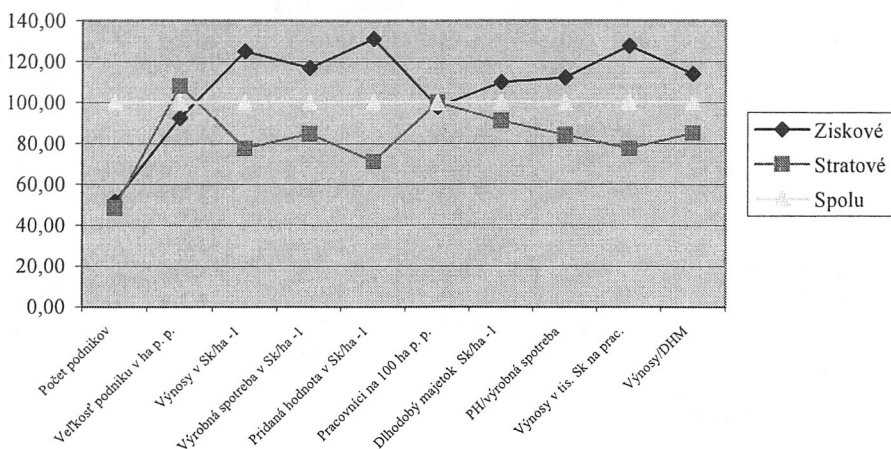
Variabilitu vo využívaní výrobných zdrojov v ziskových a stratových poľnohospodárskych podnikoch ilustrujeme na grafe 4.

Výraznejšie sú však rozdiely v účinnosti využívania disponibilných faktorov. Vidíme to predovšetkým vo výkonnosti, keď ziskové podniky dosahujú 161 % výnosov na jednotku plochy podnikov stratových, keďže hospodária s vyššou intenzitou. Podobný je aj rozdiel v produktivite práce meranej výnosmi na pracovníka. Účinnosť využívania výrobných faktorov je jav, v ktorom najviac zaostávame za krajinami EÚ 15, a preto aj jej zvyšovanie je predpokladom rastu konkurenčnej schopnosti našich podnikov.

Temer dvojnásobný rozdiel medzi ziskovými a stratovými skupinami podnikov je aj v tvorbe pridanej hodnoty na jednotku plochy. Je to dôsledok nízkej efektívnosti využívania nakupovaných vstupov, prípadne i nedostatočné prispôsobenie produkčného portfólia v stratových podnikoch požiadavkám dopytu.

Graf 4

Využívanie výrobných faktorov v ziskových a stratových podnikoch

Prameň: [14]; vlastné výpočty a úprava.

Zostávajúce ukazovatele efektívnosti využívania hlavných výrobných faktorov dostatočne vysvetľujú ďalšie príčiny neúspešného hospodárenia v stratových podnikoch. Teda problémom nie je len vybavenie podnikov výrobnými faktormi, ale predovšetkým účinnosť ich využívania a súlad s produkčnými štruktúrami, ktoré zodpovedajú požiadavkám dopytu. Dostupné informačné zdroje nám však neumožňujú tieto vzťahy hlbšie analyzovať.

Našu analýzu prehĺbime teraz trochu detailnejším pohľadom na problematiku vybavenia podnikov výrobnými faktormi a ich využívaním, keď predmetné podniky v kukuričnej výrobní oblasti roztriedime nielen na ziskové a stratové, ale v rámci týchto kategórií aj podľa výšky nákladov na jednotku pôdy, ktorými ovplyvňujú svoje výsledky. To nám umožní posúdiť efektívnosť intenzifikačného procesu v analyzovaných podnikoch.

Základom vytvorenia skupín podnikov podľa úrovne intenzifikačného procesu bola výška nákladov vynaložených na jednotku plochy p. p. Nie je to však najvhodnejší ukazovateľ intenzity hospodárenia, keďže variabilné náklady predstavujú len cca 60 % z celkových nákladov podnikov, ale na zobrazenie účinnosti využívania výrobných faktorov postačí.

Rozdelenie podnikov do skupín je pri ziskových podnikoch pomerne vyrovnané, s istým nárastom počtu v najvyšších skupinách. Intenzifikácia jednoznačne vedie k rastu výsledných ukazovateľov podnikov, čo potvrdzuje rast výnosov i pridanej hodnoty na jednotku plochy v skupinách. O niečo pomalší je však rast výrobné spotreby, čo spôsobuje vyššiu efektívnosť výrobné spotreby v intenzívnejších skupinách podnikov pri tvorbe pridanej hodnoty.

Tabuľka 5

Vybrané ukazovatele ziskových podnikov v KVO na Slovensku v roku 2003

Ukazovateľ	Náklady v Sk/ha ⁻¹				
	do 20 000	20 001 – 30 000	30 001 – 40 000	40 001 – 50 000	nad 50 001
Počet podnikov	44	29	38	52	67
Výnosy Sk/ha ⁻¹	16 849	25 082	36 205	50 137	127 981
Pridaná hodnota Sk/ha ⁻¹	2 122	3 731	6 853	12 382	26 809
Výrobná spotreba Sk/ha ⁻¹	10 212	14 749	18 396	26 543	57 957
Pracovníci na 100 ha	1.6	2.0	3.3	4.9	8.3
DHM Sk/ha ⁻¹	8 946	10 236	22 739	33 009	94 536
Hosp. výsledok Sk/ha ⁻¹	913	1 040	968	990	3 575
Dotácie Sk/ha ⁻¹	2 304	2 013	2 999	3 256	5 538
PH/výrobná spotreba Sk	0.208	0.253	0.373	0.466	0.463
Výnosy na prac. v mil. Sk	1.053	1.254	1.097	1.023	1.541
Výnosy Sk/DHM v Sk	1.883	2.450	1.592	1.519	1.354

Prameň: [14]; vlastné výpočty.

S rastom intenzity rastie aj vybavenosť podnikov fyzickými pracovníkmi, s výnimkou poslednej skupiny podnikov s extrémnymi výnosmi, čo však jednoznačne nevedie k rastu produktivity práce, ktorá je v skupinách pomerne nevyrovnaná. Lacný ľudský kapitál je síce dočasne našou konkurenčnou výhodou, ale jeho nízka produktivita je jednou z príčin nízkej výkonnosti agrárneho sektora. To je dôsledok nedostatku finančných zdrojov, ktorý brzdí technické vybavenie nášho poľnohospodárstva na úroveň starých členských štátov EÚ.

Predpokladom rastu produktivity práce je však zlepšujúca sa štruktúra vzdelania najmä riadiacich pracovníkov v poľnohospodárstve. Klesá podiel pracovníkov so základným vzdelaním, rastie podiel pracovníkov s maturitou a vysokoškolským vzdelaním. Napríklad podiel pracovníkov s vysokoškolským vzdelaním na celkovom počte zamestnaných sa z 3,6 % v roku 2002 zvýšil na 6,7 % v roku 2003. Možno očakávať, že to ovplyvní aj úroveň manažérskych kompetencií riadiacich pracovníkov agrárnych podnikov.

S intenzitou nákladov v skupinách pravidelne rastie aj vybavenosť podnikov fixným kapitálom, účinnosť jeho využívania však klesá, keďže jeho rast je rýchlejší ako rast výnosov. Prekvapením je aj nízka korelácia medzi rastom výnosov podnikov a hospodárskym výsledkom. Ten zostáva s výnimkou poslednej skupiny v ostatných skupinách pomerne vyrovnaný.

Údaje v tabuľke 6 ukazujú ako sa prejavuje intenzifikačný proces v stratových podnikoch.

Rozdelenie stratových podnikov do skupín je dosť nerovnomerné, keď najmenej početné sú okrajové skupiny podnikov do 20 000 a nad 50 000. Výsledné ukazovatele podnikov s rastom nákladov síce rastú, ale značne zaostávajú za výsledkami ziskových podnikov. Podobne sa vyvíja aj tvorba pridanej hodnoty.

Tabuľka 6

Vybrané ukazovatele stratových podnikov v KVO na Slovensku v roku 2003

Ukazovateľ	Náklady v Sk/ha ⁻¹				
	do 20 000	20 001 – 30 000	30 001 – 40 000	40 001 – 50 000	nad 50 001
Počet podnikov	33	55	40	63	24
Výnosy Sk/ha ⁻¹	11 432	21 440	29 801	45 351	84 144
Pridaná hodnota Sk/ha ⁻¹	-312	3 004	5 433	10 432	13 825
Výrobná spotreba Sk/ha ⁻¹	8 560	13 443	18 594	26 149	46 927
Pracovníci na 100 ha	1.8	3.5	4.4	5.3	8.2
DHM Sk/ha ⁻¹	7 263	18 867	27 515	39 980	59 999
Hosp. výsledok Sk/ha ⁻¹	-2 683	-4 152	-4 583	-4 642	-8 522
Dotácie Sk/ha ⁻¹	2 092	2 156	2 268	2 815	3 767
PH/výrobná spotreba Sk	-0.036	0.223	0.292	0.399	0.296
Výnosy na prac. v mil. Sk	0.635	0.612	0.677	0.855	1.021
Výnosy Sk/DHM v Sk	1.574	1.136	1.083	1.134	1.402

Prameň: [14]; vlastné výpočty.

Na príčine nízkych výsledkov stratových podnikov však nie je nízke používanie variabilných vstupov, keďže výška výrobnej spotreby je v skupinách temer rovnaká ako v podnikoch ziskových, ale je to predovšetkým nízka účinnosť ich využívania, ako o tom svedčí pridaná hodnota v Sk pripadajúca na 1 Sk výrobnej spotreby.

Stratové podniky si však udržujú vyššie stavy pracovníkov a aj preto vykazujú oproti podnikom ziskovým podstatne nižšiu úroveň produktivity práce vyjadrenú výnosmi na jedného fyzického pracovníka. Nižšie je aj využívanie dlhodobého hmotného majetku, čo je spôsobené udržiavaním vyššieho fixného kapitálu na jednotku plochy ako v ziskových podnikoch, ako aj nižšou výkonnosťou stratových podnikov.

Výška dotácií na jednotku plochy rastie s rastom intenzity nákladov, ale neapomáha prosperitu podnikov, keďže hospodársky výsledok (strata) s rastom intenzity výroby neúmerne rastie.

Z vykonanej analýzy vyplýva, že do roka 2004 sa v dôsledku našej agrárnej politiky nepodarilo (napriek každoročným úpravám) dostatočne účelovo a tým aj racionálne poskytnúť hospodárom subjektom pomerne rozsiahle zdroje podpôr. Najbližšie roky ukážu, ako slovenské poľnohospodárstvo a v rámci neho výrobu na potravinárske účely ovplyvní SPP EÚ. Predbežné odhady za rok 2004 ukazujú pozitívnu zmenu, pokiaľ ide o hospodársky výsledok a zvýšenie objemu podpôr pre naše podniky.

Dôležité však bude, aby sa v dôsledku priaznivého vplyvu uskutočnili potrebné zmeny tak v podnikateľských štruktúrach, ako aj vo výraznej racionalizácii výrobných a nákladových štruktúr.

3. Vstup Slovenskej republiky do Európskej únie a konkurenčná schopnosť slovenských poľnohospodárskych podnikov

Na základe analýzy využívania výrobných faktorov v slovenskom agrárnom sektore môžeme konštatovať, že pre rast konkurenčnej schopnosti našich agrárnych podnikov je rozhodujúce úsilie o najúčinnjšie využitie výrobných faktorov. Podniky cieľavedome využívajúce intenzifikačné faktory vykazujú lepšie výsledky a prosperitu, čo sú základné predpoklady ich konkurenčnej schopnosti. Temer polovica zo súboru podnikov v kukuričnej výrobnjej oblasti v roku 2003 zostala v intervaloch straty a mnohým z nich po vstupe do Únie nepochybne hrozí zánik, ak nepristúpia k radikálnej zmene svojej stratégie.

Po vstupe SR do EÚ sa začala aj v slovenskom agrárnom sektore uplatňovať Spoločná poľnohospodárska politika EÚ a jej nástroje, aj keď zatiaľ s menšou celkovou podporou ako v EÚ 15. Základnou zmenou je, že *dotačná politika* už nebude môcť priamo podporovať intenzifikačný proces, ako to bolo v minulosti. Nový systém priamych platieb na plochu p. p. nahrádza systém podpory trhovými cien a nakupovaných vstupov, čo bude vyvolávať väčší tlak na reštrukturalizáciu podnikov v súlade s dopytom i na riešenie strategických rozvojových otázok.

Poľnohospodárske podnikateľské subjekty, ak si chcú udržať svoje postavenie na domácom trhu a presadiť sa aj na zahraničných trhoch, musia sa v nových podmienkach usilovať najmä o nasledujúce strategické riešenia:

- optimálne využívať pôdno-klimatické podmienky a porovnateľné výhody pri tvorbe svojich produkčných plánov;
- reštrukturalizovať svoju výrobnú a materiálovú základňu v súlade s vývojom dopytu;
- zabezpečiť zdravotnú neškodnosť a vysokú kvalitu produkcie;
- zapojiť sa do národných a nadnárodných výrobných-obchodných vertikál a adaptovať sa na kvalitatívne, cenové, množstvové a iné požiadavky integrátorov týchto vertikál;
- modernizovať výrobné kapacity v súlade s environmentálnymi a hygienickými požiadavkami EÚ;
- diverzifikovať svoje výrobné zameranie do nových foriem, ako sú biovýroba, finalizácia produkcie, agroturistika, zapájanie do aktivít pripravovaných v rámci plánov rozvoja vidieka a podobne.

Záver

Úlohy, pred ktorými stoja poľnohospodárske podniky na Slovensku, nás v porovnaní so základnými vývojovými tendenciami nemôžu naplňovať prílišným optimizmom. Celé naše potravinové hospodárstvo, ktorého jadrom je a naďalej

bude poľnohospodárska výroba, je v zložitej etape prispôsobovania. Racionalizácia výroby je prirodzenou potrebou. Oveľa zložitejšia je však úloha organizačno-ekonomických zmien na tvoriacich sa potravinových vertikálach, ktoré nadobúdajú európske a svetové dimenzie. Globalizácia svetovej ekonomiky očividne zasahuje aj do potravinového hospodárstva všetkých krajín, Slovensko nevynímajúc. Do tohto nového, globálneho prúdu výroby, predaja a konzumu potravín s veľkou pravdepodobnosťou nebudú zapojení všetci súčasní poľnohospodárski výrobcovia tej-ktorej krajiny. Aktérmi budú tí, ktorí budú schopní ponúkať spracovateľom a obchodníkom čoraz väčšie množstvá štandardnej suroviny za prijateľnú cenu.

V našom príspevku sme ukázali, že nezanedbateľná časť poľnohospodárskych podnikov na Slovensku (aj niektoré zo skupiny v súčasnosti ziskových) má problémy s riešením výrobných programov. K nim sa však naliehavo pridružujú problémy marketingové a manažérske. Na ich riešenie je potrebné, aby sa aktivizovali poradenské záujmové inštitúcie, výskumno-vývojové a univerzitné pracoviská.

Literatúra

- [1] AMBROŠ, P.: Ekonomická efektívnosť poľnohospodárskej výroby. Bratislava: Príroda 1985.
- [2] BLAAS, G.: Productivity of Factors in the Enlargened EU. *Agricultural Economics (Zemědělská ekonomika)*, 50, 2004, č. 11, s. 509 – 513.
- [3] FENDEKOVÁ, N. – STRIEŠKA, L.: Mikroekonomia. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm 1998.
- [4] FISCHLER, F.: Interview to International Food Policy Research Institute Forum, 2004, č. 4.
- [5] GRZNÁR, M. – SZABO, L.: Value Added and its Generation in Agrarian Enterprises. *Agricultural Economics (Zemědělská ekonomika)*, 50, 2004, č. 6, s. 235 – 242.
- [6] HUTNÍK, F.: Kombinácia výrobných faktorov v poľnohospodárstve. Bratislava: Epocha 1970.
- [7] HUTNÍK, F.: Tvorba pridanej hodnoty v agropotravinárstve u nás a vo svete. [Pracovné materiály, č. 8.] Bratislava: Prognostický ústav SAV 1997.
- [8] HUTNÍK, F.: Svetové trendy formovania potravinových vertikál. *Ekonomika poľnohospodárstva*, 4, 2004, č. 4, s. 5 – 14.
- [9] HRON, J.: Diagnosis of Business Health. *Agricultural Economics (Zemědělská ekonomika)*, 50, 2004, č. 12, s. 535 – 542.
- [10] LOM, F. a kol.: Zemědělská ekonomika. Praha: Státní zemědělské nakladatelství 1971.
- [11] KRÁĽOVIČ, J. Finančné plánovanie. Bratislava: ELITA 1998.
- [12] KRÁĽOVIČ, J. – HYRÁNEK, E. – SOCHOR, M.: Prístupy slovenských podnikov k optimalizácii kapitálovej štruktúry a k tvorbe finančného plánu. *Ekonomika a manažment*, 1, 2004, č. 2, s. 7 – 16.
- [13] Správa o poľnohospodárstve a potravinárstve v SR. Bratislava: Ministerstvo pôdohospodárstva SR 2004.
- [14] Centrálna databáza MP SR a VÚEPP v Bratislave 2004.